

Емил Димитров

СМЪРТ В БРУНАТЕ

ФАКТИ, СМИСЛИ, ПОСЛАНИЯ

София, 2025

На корицата: Лаго ди Комо и Брунате.
Пощенска картичка, изпратена от Мара Белчева
на 27 май / 9 юни 1912 г.

© Издателство „Изток-Запад“, 2025

Всички права на български език запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде възпроизвеждана или предавана под каквато и да е форма и по какъвто и да било начин без изричното съгласие на автора и на издателство „Изток-Запад“.

© Емил Иванов Димитров, автор, фотографии, 2025

ISBN 978-619-01-1707-0

Емил Димитров

СМЪРТ В БРУНАТЕ

ФАКТИ, СМИСЛИ, ПОСЛАНИЯ

СЪДЪРЖАНИЕ

Увод. <i>Смъртта на Пенчо Славейков като проблем</i>	7
--	---

Глава 1.

ЗАЩО БРУНАТЕ?	19
§ 1. Брунате и Лаго ди Комо: топография на смисъла	21
§ 2. Траектория на последното пътуване	30
§ 3. В навечерието: шест дни в Брунате.....	42

Глава 2.

ТАЙНСТВОТО НА СМЪРТТА:	
денят 28 май / 10 юни 1912 г., понеделник.....	55

Глава 3.

ДРАМАТУРГИЯТА НА ЕДНО ПОГРЕБЕНИЕ.....	74
§ 1. Боян Пенев в Брунате	74
§ 2. Мъртвото тяло на поета: очаквания и употреби.....	84
а) 29 май / 11 юни 1911 г., вторник	85
б) 30 май / 12 юни 1911 г., сряда	100
с) 31 май / 13 юни 1911 г., четвъртък.....	117
§ 3. Денят на сбогуването: 1/14 юни 1912 г.	136

Глава 4.

ПЕНЧО СЛАВЕЙКОВ И ИТАЛИАНСКИЯТ НАРОД.....	159
§ 1. Смъртта на Пенчо Славейков и италианските институции	159
§ 2. „Любовта своето не дири“ (I Кор. 13:5): Андреа Лучини и Пенчо Славейков	171
§ 3. Карло Барацони и неговите спомени.....	179
§ 4. „Другите“ италианци.....	183

Глава 5.

МАРА БЕЛЧЕВА В БРУНАТЕ (1912–1915)

§ 1. Стъпките на Мара Белчева	192
§ 2. „Брунате цял е гроб...“: хронология на паметта	200
§ 3. Екскурс: „Скитница и бездомница“: домът на Мара Белчева и неговата съдба	235

Глава 6.

СМЪРТТА НА ПЕНЧО СЛАВЕЙКОВ

В ОГЛЕДАЛОТО НА ИТАЛИАНСКАТА ПРЕСА.....	249
§ 1. Смъртта на поета в печатните медии. Общ преглед	249
§ 2. Репортажите за смъртта на Пенчо Славейков в местната преса	257
§ 3. Некролозите в националните всекидневници	267
а) Римският некролог	267
б) Флорентинският некролог	274

Глава 7.

БРУНАТЕ КАТО МЯСТО НА ПАМЕТТА	287
§ 1. Брунате като цел и място на поклонничество.....	288
§ 2. Тържествата през 1940 г.....	297
§ 3. Втората паметна плоча и „вкаменияването“ на версията за изгнанието	309

Заклучение. *Смъртта на Пенчо Славейков*

<i>в контекста на европейската култура</i>	327
--	-----

Приложение I. Документи за смъртта на Пенчо Славейков.... 341

Приложение II. Фотографии и документи.

Пенчо Славейков на смъртния одър (цикъл фотографии)....	353
---	-----

Приложение III. Мара Белчева. Цикъл стихотворения. 369

Библиография	373
--------------------	-----

Увод

Настоящата книга е посветена *единствено и само* на финалния жизнен сюжет на Пенчо Славейков: последните дни от живота, смъртта и погребението му в Брунате, Италия. Темата е извънредно „тясна“, засягаща един-единствен, макар и твърде важен, граничен епизод от живота на поета, обикновено синтезиран в кратка ремарка в скоби. И същевременно, както ще се убедим, в този епизод, който обхваща всичко на всичко *десет дни* (22 май – 1 юни ст.ст. / 4–14 юни 1912 г.), се сплитат многобройни и разнородни сюжети, които разширяват хоризонта ни до безкрайност.

„Смърт в Брунате“ се роди като „страничен“ и донякъде неочакван резултат от многогодишните изследвания, посветени на живота и творчеството на Пенчо Славейков, най-вече през неговия последен, „италиански“ период, останал до съвсем неотдавна странно „забулен“, неосветен, непознат.

В строга хронологическа и логическа последователност ще бъдат детайлно реконструирани тези десет дни – кратък период от време, имащ два естествени фокуса, кулминации: 28 май/10 юни 1912 г. – денят на смъртта на Пенчо Славейков и 1/14 юни – денят на неговото погребение. Тази реконструкция ще бъде направена едновременно от три гледни точки: 1. Възсъздаване на последователността и сплитането между конкретни факти и обстоятелства, които неотвратимо водят към фаталния край на поета: тук несъмнено всичко трябва да бъде направено с точността на хирурга; 2. Промисляне, „просветване“ на смъртта на Пенчо Славейков чрез собственото му поетическо творчество: от тази гледна точка емпиричната смърт на поета може да бъде привидяна като материализация, осъществяване на художествените инвенции на автора, като сбъждане на неговия блян за „самотен гроб в самотен кът“; 3. Осветляване на смъртта на Пенчо Славейков в широк контекст – като знак, символ и *съби-*

тие в историята на българската и европейската литература и култура.

Накратко, книгата се стреми да осъществи своеобразно „бавно четене“ на финалния жизнен сюжет на Пенчо Славейков, на граничната ситуация, на голямата Среща. Смъртта на поета обаче е непосредствено съотнесена с конкретния топос, с околната среда (*l'ambiente*), с възхитителните панорами, с кръгозора, с неговото неизбежно Лаго ди Комо...¹ Оттук – вниманието към всеки детайл, всяко свидетелство, всяка житейска „дреболия“: големите неща се състоят от малките, великите сюжети – от незначителни жестове, стъпки и сцени.

Не съм привърженик на традиционната дидактична триада „живот – творчество – идеи“ (широко експлоатирана, между другото, от любимия ми М. Арнаудов), където различните страни от едно органично творчество се разглеждат сами по себе си, сякаш несвързани с нищо друго; от друга страна, със същата страст и последователност бих се противопоставил и срещу абсолютното фаворизиране на само една страна от творчеството на поета, например на художественото му творчество, на неговите *текстове*. Очевидно е, че в редица случаи енигматични творби на световната литература (а дори и цели жанрове) няма как да бъдат абстрахирани от личния опит на художника, от неговата жизнена съдба: как например да мислим *текста* на „Записки от Мъртвия дом“ извън и безотносително към *жребия*, съдбата на Фьодор Достоевски? Очевидно е, че текстът тук, а и в много други случаи, е екстракт, рефлекс, сублимация, ако щете, на изстрадания личен опит, който, между другото, непрекъснато бива открояван и от нашия поет.

Личната съдба също е *текст*, който влиза в сложни интертекстуални връзки с оригиналните автори текстове; съдбата също е *идея*, а случайните сплитания между дребни наглед жизне-

¹ Срв. изразите: „неговото Лаго ди Комо“ „някакво неизбежно Лаго ди Комо“ в: Янев, Н. За Пенчо Славейков // В памет на Пенчо Славейков. С., 1912, с. 23, 24.

ни детайли често открояват някаква висша необходимост, неизбежност, неотвратимост, която наричаме *жизнена мисия*.

В конкретния случай, както съм подчертавал това и във връзка с други сюжети, „най-малкото“, конкретният биографичен детайл, най-нищожният носител на смисъл, трябва да бъде видяно, схванато и разбрано в „контекста на цялото“, като знак и символ на друга, по-висша реалност; накъсо, „най-малкото“ трябва да бъде *просветнато* от „най-голямото“, чрез което „малкото“ получава своя смисъл, натоварва се с послание, а „голямото“ придобива „плът и кръв“, жизнена вещественост.² Едното не причинява, не определя другото, а се допълва, разяснява, о-смисля чрез него.

Впрочем тези разбирания вече неведнъж са следвани и продуктивно апробирани и към други научни предмети, а резултатите са обобщавани в разнородни жанрове. Така например в коментара към българското издание на „Диалектика на мита“ от великия руски философ А. Лосев, подготвено от автора на тези редове, четем:

За първи път тук е направен последователен опит „текстът“ на живота и мисълта на Лосев да бъде свързан като *единен* текст тъкмо от „Диалектика на мита“...³

„Смъртта в най-широк смисъл е феномен на живота“⁴: под това твърдение се е „подписал“ и Пенчо Славейков в Бруна-те точно 15 години преди първото издание на „Битие и време“. Смъртта присъства в сърцевината на човешкия свят, затова „битието към смъртта“ (Sein zum Tode) е един от основните екзистенциали във философията на Хайдегер, манифестиращ битийността на човека (Dasein – тук-битие) и окръглящ неговата

² За „просветването“ по-подробно вж.: *Димитров, Е. Достоевски и Лосев: към въпроса за общуването в „голямото време“* // Философски алтернативи, 2007, № 4, с. 75–87.

³ *Димитров, Е. Коментар // Лосев, А. Диалектика на мита / Превод и коментар Е. Димитров. С.: Славика, 2003, с. 267.*

⁴ *Хайдегер, М. Битие и време / Превод Ц. Бояджиев. С.: Изток-Запад, 2020, с. 231.*

цялостност. Осмислянето на смъртта и изобщо на жизнения свят на ницшеанеца Пенчо Славейков в термините на по-късния хайдегериански екзистенциализъм би било интересно и навярно продуктивно занимание, но тук е напълно достатъчно просто да посоча, че смъртта (и погребението като естествен неин завършек) е онова събитие, а същевременно социален ритуал и „жест“, чрез което битието-в-света придобива своята абсолютна завършеност, а в него и чрез него се преминава границата между отсам и отвъд.

В друга литературна култура би било излишно това изобщо да се тематизира, но тук е необходимо да се уточни, че детайлните реконструкции изглеждат непрестижни, „маргинални“, дан на „позитивизма“ и пр. *единствено* за едно популярно умонастроение и начин на мислене на литературата, което бих определил като *идеологическа* критика. За нея „висшият смисъл“ на конкретна творба е постижим сам по себе си поради „проницаемостта“ на текста, с който критикът се е уединил насаме. При това текстът се мисли като самотъждествен „контейнер“ от смисли и значения, които могат да бъдат експлицирани без връзка с каквато и да било реалност освен реалността на другите текстове; от тук се поражда необходимостта от „потопяне“ на критика в морето от тези текстове, философски и естетически теории, усвояването на все нови и нови „техники“ и методи и т.н. По този път в края на краищата покрай несъмнените ефекти се постига и една двойна оптичка илюзия, два странични ефекта: първо, в литературните (в най-широкия смисъл на думата) текстове започват да се привиждат смисли, които нямат нищо общо с реалността на конкретния текст, т.е. те се „вмислят“ в него; второ, от „смислите“ се дедуцират фактите и събитията, които уж ги подкрепят.⁵

⁵ Ще дам само един произволен пример за „дедукцията“ или – направо казано – измислянето на факти, които би трябвало да подкрепят отнапред създадените идеологически убеждения относно съдбата на Пенчо Славейков в Италия. Така например Владимир Такев (брат на министър Михаил Такев в правителството на Ал. Малинов), помагал на П. Славейков и М. Белчева за настаняването им в Рим, само десет години по-късно след краткото им съвместно житие-битие (двете семейства живеят в апарта-

Ефектите от тази двойна оптичка илюзия съвсем ясно се виждат тъкмо в „случая Пенчо Славейков“, при който идеологическите „смисли“ са конструирали „факти“ и истории, „успоредни“ на действителните, с които те почти никъде не се пресичат. „Славейковата легенда“, създаваща съвършено различен контекст и дори *текст*, обаче е предмет на друг мой труд (в 2 т.), в който се реконструира целият последен, „италиански“ период от неговия живот и творчество (1911–1912), посмъртните дебати и своеобразният начин на „увенчаване“ на поета, завършвайки с полемиката от 1921 г. и тържественото погребване на неговите тленни останки в София. Ясно е, че за идеологическата критика историко-литературните реконструкции, установяващи с „безвъпросна яснота“ (Д. Михалчев) поредица от факти и точната връзка между тях, не просто са безсмислени и ненужни, те са просто *вредни*: точните факти са заплаха за вътрешната кохерентност и самодостатъчност на идеологическите конструкции, реалността е враг на „идеята“.

Обратното, за *реалистическата* критика, основаваща се върху *реалността на текста* и оттласваща се от работата с него,

мента на сем. Вердоа на ул. „Бонкомпаньи“ № 79) си „спомня“: „Това, което ще помня винаги, е „Псалом на поета“. Четеше го с една безкрайна тъга и вдъхновение: гласът му спираше и очите му се наливаха със сълзи. Това беше неговата изповед, неговото завещание. Жените не можеха да издържат тая покъртителна сцена, и излизаха вълн. Наистина, това е най-сублимното в поезията на Пенчовата любов...“ (Такев, Вл. П. Славейков (спомен от Рим) // Пряпорец, год. XXIII, № 134, 25 юни 1921, с. 4). Това, че тази част от спомените на Вл. Такев е „изобретена“, става ясно от противоречието с фактите от римското житие-битие на Пенчо Славейков, подробно реконструирано в отделен труд. Ето тези факти: първо, подобно четене, за каквото говори мемоаристът, в Рим не е имало; второ, П. Славейков никога не е определял „Псалом на поета“ за свое „завещание“, а тази идея се появява непосредствено след смъртта на поета; трето, през късната есен на 1911 г., когато Вл. Такев е все още в Рим, П. Славейков е буквално замаян от Вечния град и е нямало никакви причини неговите „очи да се изпълват със сълзи“. Накратко, става дума за един от многобройните „въобразени спомени“ в пълно съответствие с идеологическия „мейнстрийм“, публикувани в „точния момент“ – няколко дни след тържественото погребване на тленните останки на Пенчо Славейков и Петко Ю. Тодоров в София на 22 юни 1921 г.

от „стоенето при него“ (С. Аверинцев), са важни тъкмо „маргиналните“ сюжети, детайлите, от които всъщност се състои животът и които така или иначе, пряко или косвено рефлектират във всеки възможен текст.

Настоящата реконструкция би могла да бъде схващана и като пример за литературознание, което бих нарекъл *включващо*: литературознание, което включва и не отмисля, на първо място, *автора*, неговия жизнен свят и съдба. Впрочем, що се отнася до значимостта изобщо на „маргиналните“ сюжети за литературознанието, като например конкретната тема за погребението на Пенчо Славейков в Брунате, то тя е ясно открояна още от Боян Пенев, чиито стенографски записки са основен извор за настоящото изследване⁶.

Парадоксално на пръв поглед, но тук бих се позовал на авторитета и на класика на рецептивната естетика Ханс Роберт Яус (1921–1997), който схваща историята на литературата като „рожда на XIX век“, водеща „жалко съществуване в духовния живот на нашето съвремие“⁷. Съвсем не е задължително историята на литературата да се схваща според мярата на XIX в., тя може продуктивно да бъде преосмисляна; Впрочем авторът на „Литературната история като провокация към литературознанието“⁸ е направил тъкмо това, подчертавайки, че литературната история е изпълнила своята задача едва в случаите, когато литературата се разглежда не само синхронно и диахронно в логическата свързаност на „нейните системи, но и като „частна история“⁹. Тъкмо такава „частна история“ е и смъртта и погребението на Пенчо Славейков в Брунате.

⁶ Вж.: Сарандев, Ив. Непубликувани документи на Б. Пенев около смъртта и погребението на Пенчо Славейков в Италия // Литературна мисъл, 1957, № 4, с. 110–122; също: Пенев, Б. Дневник. Спомени / Подбор и редакция Ив. Сарандев. С.: Български писател, 1973, с. 172–184. По-долу в книгата този извънредно важен извор за изследването ще бъде цитиран според първата му публикация.

⁷ Яус, Х.Р. Исторически опит и литературна херменевтика. С.: УИ „Св. Климент Охридски“, 1998, с. 27.

⁸ Пак там, с. 27–87.

⁹ Пак там, с. 69.

Що се отнася до разбирането ми за отношението между факт и смисъл, ще го изясня, използвайки някои мисли на споменатия по-горе философ А. Лосев. Мислителят, разбира се, е съвсем прав, когато твърди, че „фактите сами по себе си са глухи и неми“¹⁰; взет безотносително към нещо друго, всеки отделен факт сам по себе си има „нулево“ значение, той нищо не ни казва. Оттук обаче съвсем не следва, че „фактите нямат значение“, както гласи едно твърде разпространено неререфлектирано убеждение. Фактите *имат* значение тъкмо в своята свързаност помежду им (не непременно причинно-следствена), тъкмо с това, че те всъщност могат да бъдат взети и разглеждани „сами по себе си“ единствено в абстракцията. Фактите никога не са „сами по себе си“, извън смисъла, разделени от него със стена: „Фактите са другото на смисъла; фактът е носител на смисъла, е станал смисъл“ – твърди същият А. Лосев в „Диалектика на художествената форма“ – друг фундаментален труд от неговото „Осмокнижие“, излязло през 20-те години на XX в.¹¹ Фактите значат, *смислят*, понеже са градивните елементи на жизнените събития: животът е съставен от събития, които са организирали, интегрирали потока от факти. Жизненото събитие е непосредствен синтез на факт и смисъл; смъртта е граничното, пределното събитие, което не само прекъсва фактичността на живота, но и му придава цялост, а с това и „окончателен“, висш смисъл.

* * *

И така, смъртта на Пенчо Славейков е онова *събитие*, което окончателно свързва в едно живот и творчество, събитие, което ни предлага двойната перспектива за едновременното оглеждане на Пътя на поета и назад, и напред във времето; от друга страна, тъкмо това е събитието, „отпуснало“ механизма на митотворчеството и създаването на „алтернативен разказ“, на устойчива „легенда“, успешно заместила реалната история.

¹⁰ Лосев, А. Диалектика на мита / Превод и коментар Е. Димитров. С.: Славика, 2003, с. 159.

¹¹ Лосев, А. Форма – Стиль – Выражение. М.: Мысль, 1995, с. 19.

Смъртта е събитието, което просветва Текста в светлината на Висия смисъл.

Задачата на „Смърт в Брунате“ е не само да прочете *текста на събитието*, но и да види *текста като събитие*, т.е. да положи основите, да даде началото на ново, по-дълбоко *разбиране*: не просто и само на завършека на биографичния сюжет на Пенчо Славейков, но и на неговото творчество като цяло, на сплавянето му с живота в единно жизнено-творчество.

„Всичко е език, само смъртта е събитие“ – твърди Ролан Барт. Как да намерим *език за събитието*?

„Науката се занимава само с общото“ – известно е пък поне от Аристотел насам. И тук възниква проблем: как да бъде мислен единичният неповторим акт? Как той да стане обект на науката?

Отговарям: единичното е и може да бъде предмет на науката като *лична история*, т.е. като *мит* в истинския смисъл на думата¹². Ето защо в *научната реконструкция* на конкретната история няма и не може да има случайни и незначителни детайли: всичко е важно, всичко участва в изграждането, формирането на Големия Смисъл. Чрез детайлната реконструкция на финалния биографичен сюжет на Пенчо Славейков, чрез вниманието към всеки факт, жест и постъпка, чрез точното фиксиране на връзката между фактите и сплитането на смислите – така ще бъде осъществено „бавното четене“ на *текста* на финалния биографичен сюжет на поета философ.

Смъртта на Пенчо Славейков е не само лична трагедия, тя е събитие и в историята на българската литература и обществено-ност. Амбицията на книгата обаче е да покаже и осмисли тази смърт и като знаково събитие в историята на европейската култура, поне да маркира началото на подобно осмисляне.

Борис Пастернак в знаменитото си писмо до Райнер Мария Рилке от 12 април 1926 г. изрично подчертава, че „поетът

¹² Срв.: „Митът е слово за личността, слово, което принадлежи на личността, изразява и разкрива личността. Митът е такова слово, което принадлежи именно на дадената личност, специфично е за нея, неотделимо е от нея“ (Лосев, А. Дialeктика на мита / Превод и коментар Е. Димитров. С.: Славика, 2003, с. 213–214).

вечно изпълва съдържанието на поезията¹³, т.е. той не просто е свързан със своята поезия, той е равностоен на нея, поетът е поезията.

За настоящата книга е важна не толкова смъртта на поета, видяна в контекста на неговата поезия, колкото обратното: поезията на Пенчо Славейков, видяна в контекста на личната среща с Отвъдното: и в двата случая обаче *Жест и Слово* взаимно се просветват.

Разбира се, тайнството на смъртта, внезапното прекъсване на нишката на живота и съдбата (да припомним, че за древните гърци има специално натоварено лице за това – мойрата Ат-ропос, прерязваща тази нишка) е въпрос, вълнуващ хората от край време, при това – независимо от „възраст, пол, занятие“. Несъмнено смъртта поставя пред всеки своите въпроси: не само за своята природа и смисъл, но и за нейното преживяване и приемане в конкретния случай от конкретния човек. Независимо от тази тривиална истина обаче, не можем да не констатираме, че сюжетът има особено значение тъкмо в областта на литературата, изкуството и изобщо културата. Парадоксално казано, смъртта има особен културосъзидателен смисъл: тя е синкопът в музикалното произведение на индивидуалното творчество. Неочакваната, „внезапната“ смърт поставя ребром проблема за недовършените произведения – Осмата симфония на Шуберт, „Швейк“ на Хашек, „Кървава песен“ на Пенчо Славейков...

Поетите умират като всички хора: да, някои загиват героично, други не успяват да понесат тежестта на своето битие и предназначение и прекъсват сами нишката на съдбата, но най-често се сбогуват със света с точно определена диагноза – кой от рак, кой от инфаркт, кой от апоплектичен удар. Но всички без изключение, несъмнено умират поради най-тривиалната и дълбока причина – крайната, смъртната природа на човека. Тази баналност обаче трябва да бъде напомняна и удържана в паметта

¹³ Рилке, Р.М., Пастернак, Б., Цветаева, М. Письма 1926 года. М.: Книга, 1990, с. 64.

тъкмо в сюжетите, посветени на българските поети и писатели, понеже, както това бе изтъкнато вече другаде:

Смъртта на писателя дори тогава, когато в нея няма нищо неестествено, се схваща като гибел, като насилствена смърт. Споминалите се от естествена смърт писатели „се равняват“ по героично или нещастно погиналите, придаващи част от ореола на българската литература.¹⁴

Независимо от „баналността“, от всеобщата скука на умирането, от човешката природа изобщо, във всеки отделен случай смъртта на поета е загадка: защо там и тогава, защо по този начин, какъв е смисълът от всичко това, т.е. защо съдбата се е разпоредила тъкмо тъй, а не другояче? „Смърт в Брунате“ има амбицията да разбули тайната на смъртта на поета, запазвайки тайната като тайна.

Борис Пастернак в своята знаменита „Охранна грамота“ обещава:

Ще разкажа за онази от век на век повтаряща се странност, която може да бъде наречена последна година на поета.

Изведнъж се завършват неподдаващите се на завършване замисли. Към тяхната незавършеност често нищо друго не прибавят, освен новата и едва сега допусната увереност, че те са завършени. И тази увереност се предава на потомството.¹⁵

Самият той велик поет, Б. Пастернак точно поставя проблема за „последната година на поета“, интимно свързана с динамиката на неговото творчество, най-вече – с недовършените творби, с неподдаващите се на реализация замисли, с откритостта към питания без отговор. Към това бих добавил, че никога никой не е упълномощавал някой друг, да не говорим пък отвъд бариерите на времето, да бъде негов адвокат, още по-малко –

¹⁴ Димитров, Е. Памет, юбилей, канон. Увод в социологията на българската литература. С.: Изток-Запад, 2012, с. 224.

¹⁵ Пастернак, Б. Воздушные пути. Проза разных лет. М.: Советский писатель, 1983, с. 276.

прокурор. Личната съдба не иска да бъде нито обвинявана, нито оправдавана; тя иска просто да бъде приета и разбрана.

Поетът, мислителят, творецът не е нещо по-различно от своята собствена съдба; той също иска да бъде приет такъв, какъвто е – в своята цялост и сложност. Ето защо и тук, и в другите книги, посветени на Пенчо Славейков, единственият стремеж бе точната реконструкция на събитията, приемането на героите в тях такива, каквито са, точното схващане на връзката между фактите и техния смисъл. Само така според мен е възможно разбирането и постигането на Големия Смисъл.

Смъртта и погребението на Пенчо Славейков в Брунате са емпиричен факт, който е носител на смисли, способни да провокират нашето разбиране, а дори да ни подтикнат към преосмисляне на установени убеждения и нагласи.

„Смърт в Брунате“ не би била възможна без *личната среща* с мястото, в което Пенчо Славейков прекарва последните си дни, състояла се на 12 август 2013 г. Тъкмо тя, личната среща с Брунате, даде извънредно силен импулс и мотивация за дълготрайните (над десетгодишни), скрупульозни и извънредно трудоемки изследвания.

Брунате бе естествената отправна, но и възвратна точка на настоящата книга; важни мисли от нея бяха за първи път публично огласени в лекциите, изнасяни периодично на италиански език в живописното планинско селище над Лаго ди Комо от 2016 г. насам, по повод най-вече на годишнините от смъртта на Пенчо Славейков.¹⁶

¹⁶ Версии на български език на тези лекции са публикувани в „Литературен вестник“, вж.: Смърт в Брунате // Литературен вестник, год. 26, № 8, 1–7 март 2017, с. 9–11; „Нигде не съм виждал подобен изглед...“ (Пенчо Славейков и Ломбардия) // Литературен вестник, год. 29, № 2, 15–21.01.2020, с. 6–7; Мара Белчева в Брунате // Литературен вестник, год. 31, № 27, 13–19.07.2022, с. 6–7; Пенчо Славейков и италианският народ // Литературен вестник, год. 32, № 27, 19–25.07.2023, с. 9–10; Джакомо Леопарди и Пенчо Славейков // Литературен вестник, год. 33, № 28, 17–23.07.2024, с. 9–10; Брунате като място на паметта // Литературен вестник, год. 34, № 30, 30.07–05.08.2025, с. 9–10.

Не е случайно съвпадение това, че първата от тези лекции и публикации се нарича тъкмо така – „Смърт в Брунате“: ето как книгата се завръща към своето начало и заглавие.

Книгата е своеобразен дар към местната общност, която независимо от историческите превратности е съхранила жива паметта за поета до днес и е знак на благодарност и „ответен жест“ от страна на българската наука и култура към жестовете на мило-сърдие, съпричастие и памет, проявявани периодично, макар и неравномерно, в течение на няколко поколения през последните над 110 години. Ето защо за книгата е важна не само точната реконструкция на последните дни на Пенчо Славейков, но и тези жестове на памет и съпричастие.

Животът и творчеството на Пенчо Славейков, който може да бъде смятан за един от най-значимите европейски поети и интелектуалци *на своето време*, са истинска *точка на среща* между различни европейски културни традиции, между „Изо̀тока и Запада“; името му може да бъде издигнато като символ за *мир, разбиране и сътрудничество* между европейските култури.

„Смърт в Брунате“ се посвещава на 160-годишнината от *рождението* на Пенчо Славейков.

Книгата предлага възможността символично и в съкратени срокове заедно да извървим последните стъпки на поета: *през смъртта* към вечния живот и безсмъртие.

ГЛАВА 1

ЗАЩО БРУНАТЕ?

На 4 юни (22 май ст.ст.) 1912 г.¹ около 22 ч. Пенчо Славейков и Мара Белчева похлопват на вратата на хотел „Белависта“ в Брунате, на Лаго ди Комо:

(...) Почукахме на една врата в рамка от японски рози. Стопанинът, дебел, червендалест италианец, със свещ в ръка ни отваря.²

Двамата български поети са посрещнати от Андреа Лучини (1870–1942), по професия готвач, който по това време е управител на хотела (става негов собственик по-късно, през 1924 г.).³ Пенчо Славейков и Мара Белчева заемат стая № 4 на хотела, от балкона на която се открива прекрасна гледка към езерото, Швейцария и Монте Роза (както се вижда на старите фотографии и пощенски картички, през 1912 г. стръмното възвишение на Брунате още е голо, незалесено, затова нищо не е пречело на погледа).

Късното пристигане в Брунате е косвен аргумент за това, че двамата поети наистина са знаели *къде точно* отиват, предварително са планирали това пътуване, понеже всеки турист знае от опит, че късно вечер се пътува единствено на близки разстояния, до място, което предварително е фиксирано като цел.

¹ В своите стенографски бележки за смъртта и погребението на Пенчо Славейков, водени в Брунате, Боян Пенев отбелязва: „Пенчо дошъл тук на 4.VI.1912 г.“ [= 22 май ст.ст.] (Сарандев, *Ив.* Непубликувани документи на Б. Пенев около смъртта и погребението на Пенчо Славейков в Италия // Литературна мисъл, 1957, № 4, с. 112).

² Белчева, М. Бегли спомени // Белчева М. [Съчинения]. Т. 2. Проза и преводи. С.: Кибера, 2016, с. 57. Тук М. Белчева греша, отбелязвайки, че са пристигнали на „23 май ст. стил“ (Пак там).

³ По-подробно за А. Лучини вж. по-долу, гл. 4, § 2.

Денят, както по всичко личи, е прекаран в разходки и любуване на забележителностите на Милано, откъдето привечер двамата поети са взели влак за Комо.

Начинът, маршрутът, по който Пенчо Славейков и Мара Белчева пристигат в Брунате от Милано окончателно потвърждава тезата, че селото над Лаго ди Комо не е случайна спирка, а цел на пътуването.

Тук трябва да направим едно необходимо разяснение за железопътната мрежа в Северна Ломбардия. И през 1912 г., и днес от Милано може да се пристигне в Комо с влак по два различни начина, по два маршрута. От Централната гара (сегашното здание, един от най-представителните образци на монументализма през епохата на Мусолини, е построено през 1931 г., докато старата Централна гара се е намирала на днешния площад „Виктория“, на около 500 м в посока към центъра на Милано) може да се вземе влак директно за Швейцария, който преминава през Комо по старото трасе, през Монца (жп линията Милано – Монца, построена през 1840 г., е изобщо първата в Северна Италия). В този случай влакът спира на гара Комо Сан Джовани (на около 1,5 км от центъра на града), след това продължава към Киасо (първия швейцарски град, намиращ се на самата граница и отстоящ само на 4 км от Комо) и по-нататък към Лугано и Белиндзона, в посока към Люцерн и Цюрих.

От гара Кадорна, построена през 1879 г. и намираща се в непосредствена близост до Кастело Сфорцеско – една от възможните цели за двамата любознателни пътешественици през краткия им престой в Милано, отпътуват влаковете за Комо по новата линия през Сароно и така се стига до крайната гара Комо Лаго, буквално „опираща“ о езерото („lago“ на италиански). Това е централната гара на Комо, разположена в непосредствена близост до историческия център на града, от една страна, и фуникульора за Брунате, от друга (и в двете посоки разстоянието е около 200–300 м).

Двете железопътни линии се пресичат на различни равнища малко преди Комо (на гара Комо Камерлата), като няма връзка между едната линия и другата. С други думи, всеки пътник – и

през 1912 г., и днес – тръгвайки с влак за Комо от Милано, отнапред точно знае и от коя гара да го вземе, и къде точно ще се озове в града на езерото.

Комо се намира сравнително близо до Милано (разстоянието е малко над 50 км), така че Пенчо Славейков и Мара Белчева са отпътували, заедно с целия си багаж, към 19–20 ч. на 22 май / 4 юни 1912 г. от гара Кадорна.

§ 1. БРУНАТЕ И ЛАГО ДИ КОМО: ТОПОГРАФИЯ НА СМИСЪЛА

„Митът за Ларио“ – така още в Античността определят околностите на Лаго ди Комо („Ларио“ е латинското име на езерото) заради мекия климат, буйната растителност и прекрасните гледки. На фасадата на знаменитата катедрала в Комо, от двете страни на главния вход, са поставени скулптурите на двама забележителни интелектуалци от I в. сл. Хр., родени в Комо – Плиний Стари (около 23–79) и неговият племенник и приемен син Плиний Млади (около 61–113), направил не малко за формирането на същия мит. Тъкмо той описва сладостта от отдиha по бреговете на Ларио – удоволствие, споделяно от немалко богати римски граждани, построили първите летни вили тук. Накратко, модерният културен мит за Лаго ди Комо, споделян и популяризиран от редица звезди на киното и масовата култура, има своята дълга предистория.

Внушителната катедрала е символ и зримо възплъщение на авторитета и властта на епископите на Комо, които през Средновековието поддържат активни връзки с крале и императори, от които получават значителни привилегии, дори титлата „граф“ като прибавка към обичайната титулатура, т.е. „епископ-граф“. Диоцезът на Комо е историческата основа както на местната идентичност, така и на тази в съседния италианоезичен швейцарски кантон Тичино: от историко-културна гледна точка Комо и Лугано, техните прекрасни езера и области всъщност са „едно и също“, т.е. те са обладани от един и същи дух, стремеж, импулс.

През Новото време Комо запазва и надгражда своя статус и престиж на напредничав град: той е център на текстилната промишленост, прочут с изделията си от коприна. Градът е родно място на папа Инокентий XI (Бенедето Одескалки, 1611–1689, папа 1676–1689), както и на изтъкнати хуманисти като Паоло Джовио (1483–1552).

Европейската модерност е немислима без достиженията на техническия прогрес, които от своя страна са производни от капитални изобретения като онова на Алесандро Волта (1745–1827), в чиято памет в родния му град, по повод на 100-годишнината от смъртта му (1927 г.) е издигнат оригиналният *Tempio Voltiano* – храм на науката, чието издигане става възможно едва в идейната атмосфера на XX век.⁴ Великият физик и изобретател е свързан и с Брунате, където расте през първите три години: тук в негова памет е наречена общинската градина, в която всъщност е издигнат и бюста-паметник на Пенчо Славейков...

В историческия център на Комо е запазен дворецът на аристократичното семейство Волта, както и част от оригиналния интериор; сега там се намира седалището на Корпорацията на инженерите от област Комо – достатъчна атестация за мястото, ролята и престижа на инженерно-техническата мисъл през XIX–XX в., която чрез своите изобретения, внедрени в живота, има огромни заслуги за превръщането на Лаго ди Комо в модерен мит на високата масова култура и в престижно място на среща от световен порядък.

Идеята на езерото е един образ, роден през XIX век: цел за пътуване и почивка, остров на стил, обичаи и вкус. Накратко, това е идея за място, ценно само по себе си и богато на форми, чрез които се изразява.⁵

⁴ Il tempio Voltiano a Como. Guida. Como: Musei civici, 2005.

⁵ L'idea del lago: un paesaggio ridefinito: 1861/1914. Milano: Gabriele Mazzotta Editore, 1984, p. 7. Сборникът от изследвания е издаден като каталог на едноименната изложба „Идеята за езерото: ново очертаване на пейзажа: 1861/1914“, състояла се във вила Олмо (Комо) от 12 май до 17 юни 1984 г.

„Митът за Ларио“ привлича не само пътешественици и ко-роновани особи, а и редица писатели, художници и интелекту-алци, които с присъствието и с творбите си допълнително попу-ляризират Лаго ди Комо и му придават изключителен престиж и очарование. Дълъг е списъкът със знаменитости, оставили сянката си по бреговете на езерото: Стендал и Флобер, Шели и Уърдсуърт, Марк Твен и Натаниъл Хоторн, Лонгфелоу и Хенри Джеймс, Василий Жуковски и Фьодор Тютчев, Ференц Лист и Уилям Търнър, Аугуст Стриндберг и Стефан Цвайг, Франц Кафка и Херман Хесе...⁶

От друга страна, обяснимо е, че Лаго ди Комо е „привиле-гирован топос“ на италианската литература и култура: с него са свързали имената си почти всички значими поети и писатели на италианския език – от Уго Фосколо (1778–1827) до Антонио Фогацаро (1842–1911), от Джузепе Парини (1729–1799) до Емилио де Марки (1851–1901) от Джовани Верга (1840–1922) до Филипо Томазо Маринети (1876–1944), от Луиджи Пيران-дело (1867–1936) и Габриеле д’Анунцио (1863–1938) до Алда Мерини (1931–2009)...

⁶ Вж.: Lago di Como Grand Tour. Il Lario in venti racconti da Lassels (1670) a Hesse (1913) / A cura di P. Berra. Como: Sentiero dei sogni, 2021; *Dettamanti, P. Viaggio al Lago di Como. Letterati e viaggiatori dell'Ottocento sul Lario. Presentazione di Emanuele Kanceff. „Biblioteca del Viaggio in Italia“, Studi, 2006.* – Що се отнася до българските приноси към солидния масив от тек-стове, посветени на Лаго ди Комо, то те са скромни и сравнително късни. Доколкото успях да установя, едва през 1937 г. е публикуван първият по-добен пътепис, принадлежащ на д-р К. Берберова, озаглавен „По брего-вете на Комо“ (Литературен глас, год. IX, № 353, 5 май 1937, с. 5–6). Тук Брунате и Пенчо Славейков са само бегло споменати: „Пътищата, които заобикалят езерото, са много удобни, но ние предпочетохме парахода, след като със съжаление хвърлихме поглед към финикюлера, който се из-качва към *Брунате*, дето живя и умря един от нашите най-големи поети, Пенчо Славейков“ (с. 5). – Разбираемо е, че първите изгледи от Лаго ди Комо са публикувани в българската преса по повод тъкмо на смъртта на Пенчо Славейков; вж.: Изглед от Лаго ди Комо // Утро, год. II, № 485, 7 юний 1912, с. 1 (под главата на броя е публикувана снимка с текст: „Горна-та снимка представлява един общ изглед от италианския курорт Лаго ди Комо, където е починал Пенчо Славейков“).

Несъмнено най-видното място тук заема Алесандро Мандзони, обезсмъртил Лаго ди Комо в „Годениците“ (*I promessi sposi*) – националният епос на италианския народ.

Влизайки в пространството на Лаго ди Комо, Пенчо Славейков и Мара Белчева влизат и в „идеята за езерото“, в „мита за Ларио“, и в пространството на „Годениците“. Както ще видим по-долу (вж. гл. 6, § 3b), в съблемния момент италианският език проговаря тъкмо тази интуиция: Пенчо Славейков е намерил вечен покой в *италианския мит*, в мита за езерото, обезсмъртено от Мандзони...

Още тук в аванс не можем да не отбележим удивителния факт, че сред тази плеяда значими имена на италианската и световната литература и култура българският поет философ е *единственият* човек на духа, свързал името си с „мита за Ларио“ чрез смъртта си: залезът над Лаго ди Комо е приет и преживян от него като лична съдба.

Брунате, буквално надвесило се над Комо (разположено е на стръмен хълм с височина от 715 м, докато Комо и езерото са на около 100 м над морското равнище), става широко известно на българската публика чрез многобройните публикации в пресата, посветени на смъртта на Пенчо Славейков. Затова е обяснимо, че първото му описание дължим на неговия брат – Рачо Славейков, който започва репортажа си за погребението на поета така:

На юго-източния кът на езерото Комо, в Северна Италия, е разположен едноименният гр. Комо, над който непосредствено и стръмно се спускат последните разклонения на Алпите, турящи преграда на цветущата Ломбардска долина. Към върха на издигащия се като стена над града последен хълм, на височина 700 м от нивото на езерото, е разхвърлено амфитеатрално селение – Брунате, състоящо се от множество вили, някои от които се отличават с особена хубост и разкош, няколко големи и малки хотели и незначително число стари здания, струпани на едно място и просечени с тесни и криволичеши улици. Последните са остатъци от някогашното село Брунате, преди то да се сдобие с феникюлер (планински трамвай) и да стане лятна резиденция на италианските богаташи и станция на туристи чужденци, по-

сещаващи този разкошен край на прелестната италианска природа.⁷

Съвсем скоро след прочутия си брат Рачо Славейков открива Брунате като великолепна „наблюдателна площадка“, от която се откриват прекрасни гледки във всички посоки. Неговото описание е не тъй синтетично-експресивно, както онова в думите на поета, предадени ни от Мара Белчева, но също тъй точно и адмиративно:

Местоположението на Брунате е великолепно. От него на юг се открива, до простора на човешкото зрение, цветущата Ломбардска долина, а на север – снежните масиви на Алпите. Денем изгледът от Брунате е очарователен, а нощем – вълшебен.⁸

Рачо Славейков със сигурност е разбрал поне *естетическите* основания на Пенчо Славейков за отсядането му тук.

Брунате е планинско селище, но с богата и древна история. Археологическите находки показват следи от присъствието още през VI в. пр. Хр. на келтите – първите научно установени обитатели на този район от Северна Италия и днешните южни краища на Швейцария. Самото име тук, както и в много други случаи, е знак и извор: Брунате най-вероятно има келтски произход, образувано от келтските термини *Bruneat* („източно село или източен хълм“)⁹ или пък *Brig* („височина“): в последния случай името е сродно на други топоними в Ломбардия като Бреша или Брено, както и на Монте Бре, „надвесен“ над Лугано и Луганското езеро почти по същия начин както Брунате над Комо. Последното сходство е от особено значение за нашата история: пристигайки в Брунате, Пенчо Славейков и Мара Белчева се „завръщат в пейзажа“, ако мога да се изразя така, който е съпровожд-

⁷ Р. (Рачо Славейков). Смъртта и погребението на Пенчо Славейков // Пряпорец, год. XV, 1912, 12 юни, № 129, с. 1–2.

⁸ Пак там.

⁹ *Porlezza, L.* Brunate e la sua foncolare. Monografia storica-scientifico-descrittiva. 2-a edizione. Como: Lab. Ind. Clerici & Trecchi, 1896, p. 57.

дал и вдъхновявал поета при работата му над „Кървава песен“ седем месеца по-рано.¹⁰

Историята на Брунате, както и в много други подобни случаи в Италия, е по-ясно проследима от XII в. насам, т.е. от времето на общините (*L'età comunale*), когато и в планинското селище се учредява самостоятелна община. През вековете нейната автономия е отстоявана в противоборство с могъщия съсед в равнината – Комо: за първи път Брунате влиза в юрисдикцията на града още през 1240 г., за последен – през 1943–1947 г. Важно е да се отбележи, че независимо от близостта в пространството, от топографска гледна точка Брунате *не* е свързан с Комо: историческото ядро на селището е разположено в носовата ниска част на билото на внушителния хълм Три кръста (*Tre croci*), като от три страни е защитено със стръмни скатове, сиреч е било достъпно единствено „отгоре“, т.е. откъм височините на планината¹¹ (първата пряка връзка с низината и с Комо е осъществена с прокарването на т.нар. *mulattiera*, тесен планински път за придвижване с коне и мулета, едва през 1817 г.).¹² С други думи, Брунате е изградено на труднодостъпно, издигнато и панорамно място, което в течение на векове е благоприятствало превръща-

¹⁰ Срв.: „Самото име Брунате свидетелства, че то произхожда от келтски. Brunear означава източно село или източен хълм“ (*Porlezza, L. Brunate e la sua fonicolare...*, p. 57). За историята на Брунате също вж.: *Pelizzoni, S. G. Brunate. Como, 1896; Pozzoni, Z. Brunate. Como, 1900; Casnati, E. Brunate dentro. [Como:] A cura del Associazione „Pro Brunate“, [1995]; Berra, P. Brunate. 50 cose da scoprire. Como: Alessandro Dominioni Editore, 2015, и др.*

¹¹ *Tajana, Cl. Brunate. Indagine storico-tipologica. Edizione a cura dell'Amministrazione Comunale. Comune di Brunate, [1983], p. 12.*

¹² Извънредно живописното разположение на Брунате, кацнало сякаш на „носа“ на монументалния планински „кораб“, издигнат с „кила“ си към върха Сан Маурицио, където през 1927 г. е построен солидният „Фар на Волта“ (*Faro Voltiano*), се вижда съвсем ясно при поглед от въздуха, „отгоре“: планинският масив между двата ръкава на Лаго ди Комо (т.е. тези на Комо и Леко) е наистина внушителен, а Брунате, разположено на ската, придава човешко измерение, „уют“ на масива, като го увенчава и така сякаш обединява, свързва двата ръкава на езерото. Брунате доминира от висотата си: истински „бисер в короната“ на Лаго ди Комо... (наблюдение от борда на самолет, 31.08.2025 г.).

нето му в предпочитано място за уединение. В 1340 г. Елена и Андреола де Педрали от Комо основават в Брунате манастира „Св. Андрей“ (*Sant'Andrea*)¹³, от който днес е останала единствено енорийската едноименна черква, намираща се в непосредствена близост до хотел „Белависта“. Така Брунате се превръща и в място на святост: особено почитана тук е блажената Мадалена Албричи (1409–1465), чиито мощи и днес са основната светиня на „Сант'Андреа“; към това трябва да се добави и особенният култ (в Италия характерен почти единствено за Брунате) към легендарната светица (VIII в.) Гулиелма (*Guglielma*) Унгарска (Бохемска)¹⁴. Един от авторите на книги, посветени на Брунате, с право и не без вдъхновение отбелязва:

Брунате винаги е бил място на спокойствие; дори и в най-буреносните векове това приятно гнездо не е било наскърбявано от сцени на насилие. Под това очарователно небе непрекъснато са се усмихвали мирът, любовта и радостта; душите, копнеещи единствено за съзерцателен и благословен живот, винаги са се радвали на идеално уединение там горе. Ето защо с право се казва, че Брунате е *Земя на светиите*.¹⁵

Място на уединение, съзерцание и святост – така с три думи може да се изрази идеята на Брунате.

И тъкмо в това място Пенчо Славейков прекарва последните шест дни от живота си.

Това става *физически възможно* обаче благодарение на две инженерни изобретения, внедрени в живота едва в края на XIX в., т.е. по-малко от две десетилетия преди пристигането на двамата български поети на 22 май / 4 юни 1912 г. През ноември 1894 г. се открива фуникулърът Комо – Брунате, чудно изобретение, нещо като „дете от брака“ между влак и лифт, позволяващо прео-

¹³ Porlezza, L. *Brunate e la sua fonicolare...*, p. 58.

¹⁴ „В Брунате е била винаги жива традицията за почитание на свята жена, която в древни времена е живяла там горе, извършвайки чудеса“ (*Ibidem*, p. 62). За култа към двете светици по-подробно вж.: Pandacovic, D., Ratti, G. *Chiesa di Sant'Andrea a Brunate*. Como: NodoLibri, 2010, p. 25–27, 55–67.

¹⁵ Porlezza, L. *Brunate e la sua fonicolare...*, p. 58.

доляването на големи разлики във височината в планинските райони за съвсем кратко време. Разбираемо е, че фуникульорът намира бързо разпространение на много места в Алпите и Предалпите, но тъкмо този, свързващ Комо с Брунате, е най-известният представител на този вид транспорт, негова *емблема*. Впрочем и днес живописното селище на височината над Комо е достъпно почти изключително с планинската железница; автомобилният път е извънредно тесен и опасен, изпъстрен с поредица остри завои. Второ, инженерите от Комо разрешават и друг важен проблем – този за водоснабдяването на Брунате, като построяват нов водопровод, черпещ вода направо от дълбините на езерото: този водопровод навремето е рекламиран като единственият в света, в който водата тече от долу нагоре.¹⁶

И така, фуникульорът и водопроводът превръщат Брунате от планинско, труднодостъпно село, в модерен курорт. Възхождането към него тук има съвсем буквален смисъл.

Оттук става разбираемо, че бурният разцвет на Брунате се пада точно на краевековните десетилетия между XIX и XX век, т.е. последното десетилетие на XIX и първото десетилетие на XX век. Височината на Брунате, от която се откриват прекрасни гледки към Лаго ди Комо, Ломбардската долина и Алпите в лицето на монументалния масив на Монте Роза, стремително навлиза в пространството на мита за Ларио, в неговата идея, тъкмо поради своята достъпност. Брунате бързо става любимо място за отдих на новата буржоазия, най-вече от Милано и Комо, чиито представители със съдружните си усилия за кратко време построяват поредица от хотели и разкошни вили в господстващия тогава стил *ар нуво*, популярен у нас повече с немското си име „сецесион“, но в Италия с английското *liberty*; за отбелязване е, че всички те са построени изключително на западния склон,

¹⁶ Вж. изображението на трасето на водопровода, който „единствен в света пренася водата от долу нагоре“ (*Campani, M. La funicolare ha creato Brunate facendone una stazione turistica // Brunate. Balcone sulle Alpi. A cura della società funicolare di Brunate. [1952], p. 9*).

обърнат към Комо и езерото.¹⁷ Някои от тях (например зданието на бившия хотел „Брунате“, вила Долара-Пазини и др.) са всъщност първите здания, разположени на височината на Брунате, които всеки пътешественик вижда, навлизайки в тясната долина на Комо и езерото, но „оптическа илюзия“ е да се смята, че *те са* Брунате или най-малкото че те го изразяват „без остатък“.

Днешното Брунате, което не се различава много от онова, което Пенчо Славейков е заварил, всъщност се състои от две твърде различни части. Оригиналото, древното и скромно селище (*borgo antico*), загърнато в себе си и разположено на източния склон на хълма и в естествено образувалата се малка котловина „на завет“, е обърнато към планината, но в обратна посока погледът не среща преграда към просторната Ломбардска долина; обратно, престижната, богатата и горделива част на Брунате, обитавана сезонно и състояща се от хотелите и вилите в стил либерти, заема „обратната“, западната част и склон, обърната едновременно и към дълбините на Лаго ди Комо, и към висотите на Алпите. Ето защо от този момент насетне метафората „балкон към Алпите“ е неотделимо свързана с Брунате. Двете части и лица на Брунате не са отделени една от друга в пространството: границата между тях естествено минава по гребена на хълма, а мястото, където те се събират и въединяват, е точно там, където е изградена черквата „Сант'Андреа“, разположена на площадката, която всъщност едновременно и „разчупва“ релефа, и съединява различните им парчета, приличайки на нещо като „нос на кораб“...

В 1912 г. Брунате вече е това, което е и днес; независимо от неизбежните промени през последните над 110 години, селището е запазило непокътната своята структура и особености,

¹⁷ За бурното развитие на Брунате на границата между XIX и XX в. и за превръщането му в модерен курорт по-подробно вж.: *De Carli, C. La progettazione della villeggiatura: Lanzo d'Intelvi e Brunate // L'idea del lago: un paesaggio ridefinito: 1861/1914. Milano: Gabriele Mazzotta Editore, 1984, p. 59–80. За вилите в стил либерти вж.: De Carli, C. Brunate tra Eclettismo e Liberty: la villeggiatura progettata dal 1890 al 1940. Seconda edizione riveduta e ampliata. Como: Nodo libri, 2009.*

поради което и днес можем уверено да вървим „по стъпките на Пенчо Славейков“, но също така и да се полюбуваме на вилите в стил либерти, в който е построен и хотел „Белависта“.

Брунате в онзи вид, в който го заварва Пенчо Славейков в последните си дни, е истинска рожба на атмосферата на *Belle Époque*. Тук той намира онова, което винаги е търсил – мир, самота и тишина, истински земен рай.

§ 2. ТРАЕКТОРИЯ НА ПОСЛЕДНОТО ПЪТУВАНЕ

На друго място вече отговарях на този въпрос¹⁸, а издигнатата още в самото начало хипотеза за това, че Пенчо Славейков е знаел за Брунате и че иде реч за негов *съзнателен избор*, бе документално доказано малко по-късно: на 2 юни 1912 г. М. Белчева пише на П. Ю. Тодоров от Флоренция:

Утре заминаваме за Como-Brunati“ [sic!].¹⁹

Очевидно е, че и самата Мара Белчева е знаела закъде точно ще се отправят, тръгвайки от Флоренция, а грешката в изписването на името на Брунате ме кара да мисля, че не нейна е била инициативата: тя най-вероятно е чула от Пенчо Славейков името на селището – тяхна цел, а не е видяла как то правилно се изписва.

Логичен е изборът на хотел „Белависта“, който се намира непосредствено след станцията на фуникульора, всичко на всичко на около 50-ина метра от нея; възможно е обаче и този избор да не е съвсем случаен, но това ще бъде коментирано по-нататък.

Тъкмо тук, както е известно, поетът умира само след 6 дни, на 28 май / 10 юни 1912 г.

¹⁸ Вж. Димитров, Е. Смърт в Брунате // Литературен вестник, год. 26, № 8, 01–07.03.2017, с. 9–11.

¹⁹ Вж. Димитров, Е. Мара Белчева в Брунате (1912–1915) // Литературен вестник, год. 31, № 27, 13–19.07.2022, с. 6–7 (с публ. факсимиле на пощ. картичка).